L'Estiuada

Periódic Nacionalista

Sortirá cada divendres durant l' istiu.

Redacció y Administració: Carrer de Vic, 9

Any V || Sant Hilari Sacalm, 2 Agost de 1912 || Núm. 54

El castanyer

La primera y més agradable impresió que reb l'excursionista al visitar S. Hilari prové dels boscos qu'envolten aquesta xamosa vila, constituint sa gemada y rica flora forestal. Atret per la frondositat d'interminables masses arbories y arbustives, contempla ab delectació l'extensa gama de tonalitats silvátiques, desde'l vert fosc del vern que cubreix les torrenteres, fins al vert cendrós del tremol que per les serralades agita les fulles en frisós bellugetx. Mes per sobre d'aquella diversitat de matisos, descolla en primer terme pel seu predomini y exquisita elegancia el vert brillant, alegre y simpátic del florit castanyer. ¿Qué sería d'aquesta hermosa comarca de les Guilleríes si desapareixés dels seus boscos aquest arbre providencial? Bé mereix doncs, que li dediquem quatre ratlles, corresponent a la galant invitació dels amics de L'Estiuada.

Creuen els autors que per ser oriundo de *Castanea*, ciutat de la Tesalia, en quina comarca encara viuen superbs castanyers, y per les propietats nutritives dels seus fruits, l'han designat els botánics baix la denominació técnica de *Castanea vesca* o *sativa*.

Espontani per tota l'Europa meridional, prefereix els terrers granítics y esquistosos, frescals y elevats, abundant al Pirineu y a les seves estribacions, singularment a la regió cántabro-galaica, com també a Catalunya per tota la formació granítico-pissarrosa del Montseny y Guilleríes.

Es arbre de rápida creixensa, de port esbelt y grácil quan viu formant masses atapaídes en llocs ombrívols; peró de tronc robust y corpulent quan pot extendre lliurement y a ple aire son brancatge. Alesho-res assoleix proporcions colossals, mes corcantse y reduintse a quera la seva fusta, per qual motiu apareix freqüentment vuit l'interior del seu tronc. Un magnífic exemplar d'aquests castanyers gegantins es trova a la Font de les Serres, del que's veuen per Sant Hilari excelents fotografies.

No obstant, aquest castanyer es un nano, un veritable pigmeu, al costat del famós *castagno de cento cavalli*, del Etna, aixís anomenat per haverse aixoplugat durant una tormenta sota de la seva inmensa copa la reina d'Espanya, Joana d'Aragó, amb son séquit de cent genets format per lo més florit de la noblesa de Catania.

Mideix 45 metres de circunferencia a la base, y per tant aprop de 15 de diámetre. No es, doncs, gens extrany que per una escletxa que presenta arrán de soca hi puguin passar dos carruatges de costat sense por d'entrebancarse. Serrat aquest tronch, formaría una plassa sobrerament espaiosa pera ballarhi cent parelles.

La seva fusta es excelent pera cercles y demés usos de botería, a consequencia de no experimentar sensibles contraccions ni dilatacions pels cambis atmosférics; y, ademés per la gran quantitat de taní que conté, es quasi incorruptible pel contacte de l'aigua o terres humides, suministrant un eficás extracte de materies curtients, tan usat avui pels seus resultats més rápits y més higiénics, en les modernes adobaríes. S'explica, per lo tant, l'actual tendencia dels propietaris de Sant Hilari a substituir l'avellaner y demés plantes forestals pel castanyer, per ser de major rendiment.

La fusta, en cambi, té poc valor com a combustible, ja per la seva escassa potencia calorífica, ja perque espetega continuament. Mes la castanya es tant estimada que de tots els fruits silvestres deu considerarse, segons Galenus, com el més nutritiu. Cuita es de fácil digestió y constitueix una clássica exquisitat inseparable del bullíci y alegría ab que les families celebren la despedida del bon temps, devant dels díes grisos de l'hivern. Sola o barrejada amb la del faig o d'altres substancies amilácies, la seva farina serveix pera la fabricació d'un pa pesat, ric en fécula y pobre en gluten, principal aliment dels habitants de comarques aspres y montanyoses, amb qui no's mostrá més pródiga la naturalesa.

Pero si com aliment del home deixa un tant que desitjar, ho es de primer ordre pera la creixensa y engreixament del bestiá porquí, segons se desprèn dels cálculs afalagadors que feia sobre'l porcellet que pensaba comprar la célebre aldeana de Samaniego:

«Con bellota, salvado,
Berza y castaña engordará sin tino;
Tanto que puede ser que y consiga
Ver como se le arrastra la barriga.»

Si'l castanyer vol cultivarse pel seu fruit, deu sembrarse clar y empeltarse després, empleant els sistemes d'ullet o de virola. Als cinc anys d'empeltat comensa a fructificar, arrivant al máxim de rendiment sobre'ls 60 anys, en que la producció es d'uns 60 kilos.

Convé consignar de passada que l'extracte fluit de les fulles seques d'aquest arbre, pel ácit castaneo-tánic que conté, constitueix un medicament modern molt preconisat contra'l catarro o tos ferina.

Y terminem manifestant que'l fruit del castanyer es a nostre entendre tot un símbol. A diferencia del roure y de l'alsina, aont les aglans resten parcialment nues, la castanya permaneix completament closa dintre d'una coberta dura y espinosa que la preserva de tota cpdicia prematura servintli d'arma defensiva. Qui imprudentment pretengués extráurela del seu envoltori, correría risc de punxarse y de trobarla amarga. En cambi, a son degut temps y previ un esmerat cultiu, ella s'obre espontániament y la naturalesa sempre generosa la brinda al home. Aixís son totes les obres humanes.

No oblidin aquest exemple els entusiastes redactors de L'Estiuada. «Pera que l' obra de cultura qu'esteu realisant arrivi a felís terme, calen paciencia y temps, condicions indispensables pera que un día fructifiqui. D'altre manera solament lograrían punxarse'ls dits ab les espines de l'ingratitut o amb els agullons de la maledicencia, restant pera sempre malogrades llurs patriótiques intencions y desinteressats esforsos.

DR. JOAN CADEVALL

Juliol de 1912.

Als que foren deixebles meus

Un conte curt que resulta llarc

A la casa del costat tenien un gat qu'els prenía'ls cunills y l'amo determiná desfersen, per lo qual el ficá dintre un sac, lligat que estigué, li feu dar els tres toms de consuetut y posantsel al coll, cap a una llunyana casa de pagés que no tenien cunills y que per lo tant el gat no podría fer de les seves. El gat no va estar content ni sossegá fins que retrobá'l seu primer amo. El tornen a treure y ell torna a casa. Cansat de treurel y mes cansat de veurer com desapareixien els cunills del corral, el feu matar, pel mosso, d'un tir.

Un altre gat que prengué una costella dels fogons, mentres la criada badava, el varen fer malber a garrotades.

Un tercer gat que l'amo el trobá agafat per obdós potes a una trampa y al voler desgafarlo el gat el mossegá.

Ja está acabat el conte? — Si, bons companyons, ja está termenat; empró vosaltres no podéu contentarvos ab lo dit, teniu dret y obligació d'esbrinar lo que vol dir, de ficsarvos ab la tercera plana del full, (prou que s'en deuen recordar de que anomenaven tercera plana a lo que volien dir la 1.ª y 2.ª juntes) de darvos contesta a les preguntes que acudeixen a vostra pensa; com per exemple:

Quín dels tres gats era millor? Quín dels tres amos es porta més be? Quí té la culpa de que molts gats sian lladres? Ab el perjudici que causa una sola rata quants gats poden mantenirse? Serveix un bon gat? Per qué devém dar bon tractament a les besties? Quín fí fan els que's portan mal? Y... mes encara... mes...

ANTONI MONTAÑOLA.

LA ROSA

(Dedicat a la bella Srta. Mercé Pineda)

Coneixíen ja aquell roserar vora la timba. Tantost comensaba la primavera, ja ells anaven allá y s'asentaven en el bane, prop el roserar.

Era primavera.

Arreu brillava el goig del revifador sol primaverenc.

La primera cantava llur himne victoriós, despertant y cridant a una vida nova, bulliciosa. Semblava que la llunyanía blava, tremolant per evaporacions de la terra, atreia vers la seva ilimitada espaiositat ..

A baix de l'abrupta pendent en quina vora s'inclinava el roserar expléndidament verdejant corria, brugint y caient d'una pedra a l'altre, un riu incansablement joganer, d'aigua clara, que remorejava quelcóm rápid, com si ho volgués dir tot, tement que s'el destorbés...

Estaven abdós sentats en el mateix banc no lluny d'aquell roserar. Ell estava pálit, trist. S'asentá y l'angoixa y esllanguida mirada de llurs ulls grans y grisos, verament amagaven molt de dolor y aburriment.

... Aquell esguart mai somreia.

Solsament quan ell la mirava, sos ulls brillaven felisos y aquell séc de sempre en son front, desapareixía.

Al contrari, ella era molt hermosa, ella era la forsa de la vida, la primavera mateixa...

Un capoll en el roserar comensava a floreixer... Afable y gentilment balancejant son cap hermosíssim, s'estenía vers al sol y delicadament flairava.

Ell ovirá la rosa mes aviat que ella. Estenent cap al flanc de l'avenc la seva má débil y ossada, difícilment respirant per l'inefable goig que li feia, mormorá:

—Mira, quina rosa mes bonica... ¡ho, que bella es!

Ell volía aquella rosa... Ho assenyalavan els seus tristos y expresius ulls, brillants per el desitj passional de posseirla.

Ella ho comprengué...

Aixecantse rápidament es dirigí a la vora de la timba aont hi havía el roserar.

—Será teva—digué ella ab veu musical, aguantant ab una má una branqueta de sálzer y inclinant el cos sobre l'abim.

Tota la seva bella figura penjava sobre l'avenc desitjant irremisiblement agafar aquella rosa pera ell, el malalt trist.

Ell se la mirava... La seva figura s'encorvaba. En un terror inquiet s'aturaren sos oberts y enfonzats ulls. Ert, semblava esperés quelcóm...

Passá un moment... S'aixecá. Tremolava.

Ella ja no era a la vora de l'avenc y solsament el sálzer mirava la fondaria tranquila y tristement balancejant el cap abaixat, semblava, que anyorés o recriminés a n'algú...

Passá encare un moment... Ella jeia en els brassos d'ell morta, empró, igualment bella com avans y solsament sobre els seus llabis, inmovilisats per la mort, hi havía un somrís felís...

Ell la portava...

La seva mirada, fredament brillanta, esbrinava algún lloc molt lluny en l'espai, fora'l límit del horitzó blau y transparent, y el seu foll y selvatje somrís malaltisment encorvaba els seus llabis y mormolava:

—No obstant ella ha arrencat pera mí aquesta rosa, malgrat aixó li hagi valgut la vida.

Y sobre son pit bellament s'enrogía el llimós capoll de la jove rosa primaverenca...

ARTUR TORNÉ.

Barcelona, Juliol 1912.

Sant Hilari en el temps vell

I

Notes

L'Iglesia de Sant Hilari te totes les trasses de ser una Iglesia antiga. Per la part de lo qu'avui son carniceries y fa poc casa de la vila y en altre temps fossar o cementiri, s'hi observa encare un finestral romanic y tota una paret feta de carreus qu'han copsat el sol d'algunes centúries. Sota el finestral romanic hi havía la porta d'entrada a l'Iglesia, que venía a caurer al lloc d'ont arranca l'arc que separa les capelles del Roser y de la Puríssima. Un amic nostre, fill d'aquesta vila ens deia qu'en l'Arxiu de la Corona d'Aragó s'hi guardava l'acta de consagració de l'Iglesia, empró, aixís com a Mansulí vell hi ha la creu qu'indica haber sigut aquesta consagrada, a Sant Hilari, ni rastres s'hi veuen. No ho trovém estrany, perque quan se feren les obres d'engrandiment, es veu que ni respecte tingueren a les obres artístiques, y bona prova n'es el que la portada fou arrancada de socarrel per unes mans barroeres, y els dos sepulcres dels Gurbs qu'estaven un a cada costat d' el presbiteri foren trets del seu lloc y l'un s'ha perdut per sempre, y l'altre fou

aparedat, no sabém si ab l'intenció de ferlo també desapareixer. La tapa d'aquest darrer, serví de menjadora a les gallines de la Rectoría, y els lleons que'l sostenien rodaren molt temps d'un costat al altre del Hospital fins que foren tirats a un munt de runes no sabém per ordre de qui.

Les families Saleta d' el Mas, Vernedas, Saleta de Vila y Rovira, tenien les seves tombes o sepultures a dintre l'Iglesia y l'hi tenien també els sacerdots al mitj de la nau central. L'altar qu'avui es de Sant Josep, fou construit per en Manel Sort y per compte de la casa Saleta de Vila, y en altre temps era dedicat a Sant Sebastiá. El de Sant Antoni era dedicat a n'el Beat Salvador. El de la Puríssima a Santa Filomena, y el de Sant Isidre a Sant Martí. A l'altar de Sant Martí hi havía un benefici que tenía anexe a la seva obtenció el cárrec d'ensenyar la gramática llatina. Entre els obtentors hem sentit anomenar al Pare Felip que quedá cec y habentse perdut alguna vegada per causa de no veur-hi era acompanyat per la cegueta de can Danyans. Hem sentit també a parlar de Mossen Pere qu'es feu célebre per haver tret els mals esperits d'en Bola y per haverse guanyat les simpaties dels bandos lliberal y carlí quan la guerra civil dels set anys. El benefici de Sat Martí no hem pogut esbrinar per quí fou creat, y si sabém tenía alguns censals sobre algunes cases y terres d' el poble.

Les principals families y el Comú de veins tenien bancs a l'Iglesia o a Missa, com vulgarment es deia, y recordém haver vist una escriptura de concordia entre dos propietaris que's disputaven la pertenencia de un d'aquets bancs. L'Iglesia era desenllosada y baixa y una estora penjada davant de la porta, servía com de caucell per privar l'aire. Una reixa de punxes separava les naus laterals de la central y l'hi donava un aspecte fúnebre y trist. Al altar major hi havía al cim l'imatjé del Pare Etern, y a n'el ninxo principal, hi havía una imatje de Sant Hipólit que serví molts anys de Sant Hilari, y si mal no recordém, fou portat per el Dr. Folerá, rector d'aquesta vila.

Les campanes estaven penjades en els brancals de dos finestrals que venien sobre la porta d'entrada, y tenim noticia de que una d'elles fou fosa l'any 1707 y fou apadrinada per els comtes de Sulterra que regalaren a l'Iglesia una casulla de seda ab el seu llur escut d'armes. A l'Iglesia de Sant Hilari es captava per la Verge de Montserrat y sabém que fou un dels vaciners en Valentí Saleta.

A sobre lo qu'avui es volta de Sant Isidre hi havía l'escola pública, que fou regentada durant el primer ters del sigle dinou per el mestre Bajoca. Sobre aquesta escola, tenim coleccionades algunes notes que pensém publicar y pensém dir també quelcóm sobre aquest mestre que sí en veritat era sabi no estava pas mancat dels instints salvatjes de la época.

MARÍA DE SULTERRA.

■-■-■

Aigua picant

Els Putxinel-lis han comensat. D'ensá d'aquells temps en qu'els ninots que mou l'Artur, feren un gloriós drama líric, mai haviem vist un éxit tan remarcable. Perqué el día que'l teatret s'obrí al públic la sala estava plenissima. Fins hi havía espectació; una espectació que l'Enric Borrás envejaría.

Triomf per en «Titella» a qui s'aplaudí! Triomf, sobretot, pel putxinelista que ningú recordava y que molts li rebaixaven el seu art, ¡el seu art!

Tornemho a dir: els putxinel-lis tenen ja una fragancia de cosa típica a Sant Hilari; precisament perqué s'han arreconat de per tot arreu y aquí resten orgullosos, triomfants; encare que no logrin despertar l'admiració de les noies joves ni la del nostre jove estiuejador en Lluis Carreras.

—

Els balls sempre s'inauguren desanimats. Se va perdre l'afició a la nostalgia de la montanya; se perdé l'amor a les excursions tumultuoses pels camins tortuosos y les ombres de les serralades y no se sab recluirse en tertulia de joventut tres díes a la setmana, pera parlar a les belles dones, de coses frívoles potser, empró de coses de joventut. Pensém que dintre poc els balls ja seràn festes, festes aimades pels joves. Car l'estiueig es quelcóm esblaimat, tot el seu colorit li donen, les animacions y les festetes, sempre suaus, com la lectura d'un cuento semanal *a l'hora del sol, sota dels arbres.*

—

Cal apuntar una nota majestuosa y simpática.

L'hora dels concerts es la més apropiada pera conversar ab els amics, pera parlar de política y de tots els fets que passen. Tot prenent café, després del menjar, sembla quelcóm d'obligat la tertulia amical. Aixís el local del café es un niu d'enraonaments, acompanyats del dring del crestall. Pró quan el tercet comensa una composició musical, avui, les converses s'interrompen y els cambrers remouen les copes porugament.

Aital fet repetit, enguany, varies vegades cal apuntarlo y oferirlo als llegidors, perqué ell sigui pera major gloria, dels artistes que fan música en els cafés de la vila y especialment, pel trio que dirigeix, aquest esperit d'artista musical qu'es diu Joan B. Lambert.

—

La plassa a les nou del vespre.

Una gran gentada formant una amplia rodona; en aquesta un trapeci, unes anelles y una catifa (!). Pels costats uns llums de gas que fan forsa claror y tres homes que tocan desesperadament, el fiscorn, clarinet y timbal. A la banda de can Ximeno hi veiem la Mercedes Vilaseca y la Edith Puigvert que riuen y diuen que l'espectacle, un xic raro, *els hi agrada.*

Sona una campaneta y surten dos clonws que fan xistos: després l'home de la forsa y de la musculatura remena ferros y pessos de gran calibre ab l' ¡ay! al cos de la gentada. Sona altre volta la campana y apareix radiant una Raquel que canta com aquesta pró una mica *més malament. Després encare surten més números y per final se simula una* corrida. *En un balcó hi ha l'escultural Delfina Revuelta que sembla no li plau gaire l'espectacle.*

*Aquesta es la funció pública que ha somogut al poble durant aquets díes. Tenía quelcom de l'*Alegría que passa *y nosaltres l'hem d'apuntar a n'aquí pera l'admiració de tothom. Cal dir que totes les senyoretes anaren a veurela, especialment les xamoses Rivera que un quart avans ja eran a cercar lloc y no hi mancaren ni un dia. Se veu que a Puerto-Rico no'n fan de coses aixís!*

JOSEPET

■-■-■

Les Notes Históriques de Sant Hilari Çacalm

De *El Poble Catalá.*

«Com se fa catalanisme a fora» es el rétol del següent article:

«L'any 1908 va apareixer a Sant Hilari Sacalm un petit periódic titulat L'Estiuada. Era una publicació modesta, humil, peró d'un esperit patriótic que encisava fins als indiferents; en les seves planes s'hi vegeren les firmes més ilustres de la nostra política fent costat a joves plens d'hardidesa que oferien el tresor verge de les llurs idealitats en aquell periódic que havía nascut a l'escalf dels llurs entusiasmes. Passats els mesos d'estiu, el periódic plegá la seva publicació y tot l'hivern aquells nois treballaren sense descans, imaginant campanyes, comprometent articles... El cas es que l'any següent L'Estiuada apareixía ab major tamany y ab més esmerada presentació. De l'época passada ja no'n quedaven més que'l nom y l'esperit de patria, que seguía brunzint ab tossudería en aquelles columnes ab serena imperturbabilitat difícil de conseguir en una terra com la nostra, sempre sosmoguda per la cruesa de les lluites partidistes. Els vells credos catalanistes eren resats ab unció romántica per aquells joves montanyencs que colocaven l'idea patriótica per damunt de totes les coses de la terra. Era encertat aquest esperit? Era equivocat? Tant se val, perqué d'una manera o altra sempre era la seva tasca digna de respecte y d'elogis.

Y hi havía una cosa nova en aquella humil publicació: la carencia d'articles doctrinals pera deixar lloc a coses d'aspecte práctic, actual, que daven a n'aquelles planes un gros valor positiu pera la vida de la nostra terra. Així vam trobar una bella campanya pera la dignificació artística de la Catalunya camperola; una altra raonadíssima pera la codificació del Dret Catalá. No se n'hi trobaven d'ideologíes, d'empirismes, de teorisacions d'aquestes que enterboleixen les inteligencies poc preparades, peró en cambi s'anava fent una tasca constant, de assiduitat, de paciencia, tornant sobre les coses, insistint, sempre a l' entorn d'aquell esperit catalanista que s' abrandava com una foguera al cim d'aquelles montanyes. Fent aixó, sense pretensions y sense estridencies L'Estiuada ha fet en aquella comarca un ferm sentiment patriótic tot ple d'una serena confiansa en les redempcions anyorades. Y aixó té un fort valor adins de la nostra política.

***

Peró L'Estiuada no ha limitat la seva tasca a propagar els ideals nacionalistes, sinó que s'ha abrandat d'amor pel seu poble també. Sant Hilari ha trobat en aquesta tribuna de joves un infadigable propagador de les seves belleses, un encoratjador decidit de les reformes que una honradíssima administració nacionalista ha introduit en aquell poble bellíssim. Llegint el periódic —que al travers d'una evolució de quatre anys ha esdevingut un dels setmanaris millor escrits de Catalunya—us corpren l'entusiasme y l'emoció ab que parlen de la seva vila aquests joves que li donen ab el seu amor lo millor de les llurs ánimes. Per ells Catalunya es primer que tot, peró Sant Hilari es primer que Catalunya. Ditxosos els qui estimen tant fondament a la terra nadiua, que sempre tindrán un tresor de fortalesa pera les llurs empreses!

Aquest amor s'ha traduit aquest any en un gros sacrifici, com es el de donar a n'els suscriptors del setmanari una monografía histórica sobre Sant Hilari. L'autor n'es don Francesc Carreras Candi; els impresors, els fills de Domingo Casanovas.

L'obra del senyor Carreras Candi té indubtablement molt més interés desde'l punt de vista cronológic que desde l'histórico, la que es feta a la vella manera, ab poc sentit didáctic per l'aridesa de la forma y per la manca d'interés que mata l'abús de cites y de documents. Pera complir el seu comés, manca a l'obra del senyor Carreras una reconstitució d'ambient, una unitat de estudi que donés una sensació de la vida evolutiva de Sant Hilari, en lloc d'anar aplegant datos y més datos ab més afany d'erudit que condicions d'historiaire. La vida del comtat de Besalú se viu al travers la obra d'en Montsalvatje, defectuosament si's vol, peró's viu perqué l'autor té una més clara visió del temps que historia, peró al travers del llibre del senyor Carreras la evolució histórica de Sant Hilari apareix incoerent, sense unitat sense claretat. Aquesta monografia es una bona obra pera encaminar a qui vulgui estudiar historia de Sant Hilari, peró no es una historia de Sant Hilari.

Aquesta petita censura no vol pas treure mérit a l'obra; es senzillament una opinió, més fonamentada si's té en compte que l'Ajuntament de Sant Hilari ha subvencionat ab 250 pessetas l'obra, de la qual n'ha adquirit 100 exemplars pera les escoles, y l'obra es inaccessible an els infants.

Malgrat tot aixó, l'empresa dels joves de L'Estiuada es ben digne d'elogis y no se'ls hi poden regatejar; els qui estimen y glorifiquen als seus pobles nadius mereixen un homenatge de gratitut de la seva patria.»

■-■-■

Notes d' Agricultura

Prestareu atenció els llegidors quan deia en primer número d' enguany, que quan millor fora la llevor sembrada més migrada resultaría la cullita de patates?

Per saber si he tingut raó doneu una mirada pel Pla de les Arenes y veureu que de tres part, dues, les patateres semblan clavellets. Naturalment, els temps no les ha pas favorescut, empró gairebé estic convensut que per més que ho hagués fet també serien migrades.

Al referirme a la llevor de les patates vull dir que han resultat dolentes les mes tardanes, per lo tan no 'm refereixo a la bona llevor en general: ab termes més clars vull dir les que se sembraren pel Juny als cims de les montanyes veines que son les que guardém pera reproduir.

Pro no son aquestes les que deuríem preferir pera sembrar en nostres camps, ja que ab el poc temps que poden estar a la terra no tenen pas lloc pera nodrirse d' aquelles substancies que necesiten pera la reproducció.

Les patates sembrades al Abril son les que poden donarnos més bons resultats, deixant la fatlera d' arrencarles tan prompte com se fa are y esperant als darrers d' Octubre, millorant aixís el *género* y ab ell el nostre crédit.

En una comarca com la nostra aont hi han entrat molts anys qüaranta y pico de mils duros de les patates cal fixarshi molt; ademés, sapiguent que totes, ó casi totes, van per sembrar y que dels resultats que donguen ha de venir nostre crédit y fama y d' aquest, l' aument de preu del qual tothom en toca els resultats.

Cal tenirho present, es un negoci clar esperant a últims d' Octubre a arrencarla aumenta de pes, de preu perque son més tendres y com que a la terra están més fresques que ab un piló arreconades no grillan y com que han tingut temps d'aprofitarse de les entranyes de la terra tots els aliments necessaris pera assaonar, no hi ha dubte que per llevor han de donar més bons resultats.

La pluja del día 29 ha beneficiat moltis-

Xacolata ≡ Amatller

CASA FUNDADA L' ANY 1800

¡¡Nova creació!!

Classe «Superior» a 1 peseta la lliura de 400 grams :: :: :: :: :: ::
» «Selecta» a 1 y 1'25 pessetes la lliura de 400 grams :: :: :: ::
» Coco-Ametlla (pera menjar crú) a pessetes 1'50 el paquet :: :: ::

Se ven a les cases de Ultramarins y Comestibles

F.ca DE CHOCOLATE DE A. AMATLLER — Sta Martin de Provensals — Amatller — MARCA REGISTRADA

Noves classes especials

elaborades sols ab Cacau; Sucre, Canyella o Vainilla : :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: :: als preus de 1'50 y 2 pessetes lliura de 400 grams.

Oficines: Carrer Manresa, 10. - Barcelona

L'Estiuada

Periódic Nacionalista

Sortirá cada divendres durant l' istiu. Redacció y Administració: Carrer de Vic, 9

Any V | Sant Hilari Sacalm, 16 Agost de 1912 | Núm. 56

Desvetllament

La visita den Griera y den Barnils a n' aquesta vila ens ha refermat la nostra convicció en l' actual deixondir de Catalunya. Ells, els dos joves venen a ser com dues potentes guspires de l' actual renaixement en els estudis catalans. Ja veiém tot un fort nucli d' estudiosos que laboren quietament y constantment per l' avenir majestuós de la Patria; perque els entusiasmes y els lirismes, ells, els selectes, els han endressat cap el travall de l' alta ciencia, escorcollant arxius, implantant métodos avensadíssims per l' estudi de totes les fonts catalanes. En Griera y en Barnils com tans altres, venen a enrobustir la comensada obra, la triomfal obra, del nostre deixondir cultural.

Es la nostra tradició victoriosa, interrompuda durant tres segles, que recomensa. No es ja la literatura catalana qui s' obra pas arreu del mon; es ja la ciencia, l' historia sobretot, l' arquitectura, les matemátiques, la geología y la botánica, l' estudi científic de la llengua... Hem entrat en una era nova plena de presagis y hi hem entrat per efecte del catalanisme, d' aquest amor sublim a totes les coses de la terra.

L' Institut d' Estudis Catalans es el motor d' aquet travall, y te d' eserho en un tot, el centre de gravitació de la cultura nostra y mostrada. Perque de la disciplina y del travall colectiu ne te de venir, un doll explendorós de saber catalá y humá.

Avui ja 'l mon ovira a Catalunya com una potencia qu' es realisa. Son els sabis de per tot, qu' es preocupan y están en relació ab les nostres coses. L' obra de l' Institut es excelsa perque 'ns coloca en vincles d' amistat y de coloboració ab tots els centres extrangers y ab totes les individualitats de la ciencia.

Pro pera que aquesta obra majestuosa perduri y esdevingui forta y potenta encare més, molt més, de lo que ho es, es precís no descuidar la propaganda y la deria catalanisadora. Es tan precís, que sense aquesta no hi podríen haver seleccions y adhuc essenthi moriríen ofegades, mancades de saó y d' elements propulsors.

Pera arrivar al actual Institut d' Estudis Catalans, sigué indispensable que avans s' operés una verdadera transformació d' ideals, per medi de la veu xardorosa y edificant del Catalanisme que resseguí tot Catalunya y la somogué en esclats apostólics y rublerts d' entusiasme. Mirant cap a nosaltres, exaltant lo nostre comensarém a pensar ab els tresors que contenía y vingué l' análisis de les institucions catalanes que avui ja es una obra gegantina y ben ferma.

Are més que mai es precís no deixar assecar les arrels fondes del catalanisme. Que aquet ideal no significa res més que l' amor intens a la Patria, no es més que la forsa qu'ens acarona y ens encoratja pera procurar l' avens total de Catalunya, fentla forta y autónoma.

Y pera que l' obra admirada sigui lo que deu esser, calen els entusiasmes patriotics y cal que tothom senti y conegui qui es la nostra Catalunya. Per aixó es inescusable la feina catalanisadora dirigida a n' el poble, desde l' escola, la tribuna y 'l periódic y en tots els moments propicis.

La visita den Griera y den Barnils ens han portat a fer aquet petit comentari. L' ESTIUADA fermament catalanista, també coloca un granet de sorra a l' edifici total per la seva modestíssima feina vilatana.

Sant Hilari en el temps vell

Notes

II

El primer rellotje que senyalá les hores en l'Iglesia de Sant Hilari, fou construit per Mestre Busquets de Girona, y colocat el día 12 de Novembre de 1707.

L'any 1628, portaren de Barcelona el Sant Christ y fou colocat en l'altar del Gloriós Sant Martí.

Les reliquies de Sant Gaudenci y Santa Clara que posseheix l'Iglesia de Sant Hilari, foren regalades per el senyor Geroni Saleta y a n'aquest les hi havía donades don Joan Roqué, Prior de Lladó. Les portaren a n'aquesta vila el día 22 d'Agost de 1728, anantles a rebrer tot el poble en processó fins al mas Bertrán, avui can Jover.

Mossen Sagimón Vila, fill d'aquesta parroquia, que morí a Barcelona, deixá hereva seva a l'Iglesia de Sant Hilari, y entre altres coses, li llegá l'Imatge de la Verge del Roser de plata, y fou portada l'any 1689.

L'any 1700 es construí la corona de plata de la Verge del Roser, y el mateix any en Joan Vernedal hereu de la casa Vernedal d'aquesta vila, feu entrega a l'Iglesia d'un cálzer ab les armes de dita casa, llegat del M. I. Salvador Vernedal, canonge de Girona.

El Rvent. Josep Rovira, fill d'aquesta vila, hereu de la casa coneguda avui per can Xandri, regalá a l'Iglesia un quadro del Devallament de la Creu y fou colocat en l'altar de la Verge dels Dolors, l'any 1686. Dit Josep Rovira, fundá el Rosari esmersant en aquesta fundació la penció de 10 lliures anuals en escriptura qu'autorisá el Rvnt. Salvador Romaguera, rector de aquesta vila, el día 4 de Mars de 1696.

Una senyora de Vic, quals noms no hem pogut comprovar, regalá l'any 1693 les reliquies de Sant Hilari, que'l poble aná a cercar en professó a la Font del Vern.

L'any 1626, Antich Saleta y Murgades fundá la confraría del S. S. Sagrament, essent Rector d'aquesta parroquia el Reverent Antoni Rovira, fill d' aquesta vila. Aquest Antoni Rovira, que morí l'any 1651 deixá escrites les consuetuts de l'Iglesia de Sant Hilari, y entre altres coses, deixá que els mestres hajan d'ensenyar la doctrina a la plassa, conforme s'usava encare l'any 1725.

Hem volgut esbrinar l'origen d'acudir tots els anys aquesta vila en processó a l'Iglesia de Mansulí, y per mes qu'hem regirat alguns documents, no 'ns ha sigut possible lograr el nostre objecte. Hem tingut la sort de trovar una nota de l'any 1687 que si be no'ns ha donat llum ens deixa entreveurer quelcom per la costum que te la mainada de matar la cuca ab el ram de boix que porten els concurrents a dita processó al arribar a l'Iglesia de Sant Hilari de retorn de Mansulí.

Diu aixís la nota: «En 1687, en lo mes de Juliol succehí qu'en est terme de Sant Hilari entraren las llagostas am tanta abundancia, que'l blat que no era segat, se'l menjaven luego, y les tardaníes que trovaven, com eren enciam, cevas, civada y tot quan trovaven de fora. Per creurer el mal que ellas feyan, diré que al arbre qu'es posavan se menjavan fins l'escorsa. Axó no fou en aquesta sol, ni a Catalunya, sinó que seguiren molta terra. Al mitx día quan passaven feyan gran burinó y tapaven el sol. La gent allá hont tenían vianda hi guarnían uns bastons ab uns draps, com si fossin banderas y altres y guarnían una esquella, y d'aquesta manera las feyan fugir de la vianda. Y quan se traginaban las garbas, sempre hi había alguna persona en la era per ferlos por, per lo gran mal que feyan. Cada matí y vesprada, que durá alguns set días, anavam a matarlas allá ahont ni había mes y quan las habíam mortas, feyam uns grans sots y las enterravam per la pudor que haurían llensat. Deyan los pagesos si hagués durat, hi haurían engrexat los tocinos com ab la glan, tal era la multitut que ni había, y se dexaren cría, so es, ab ous que feyan y quan vingué la primavera naxían, y allí hont sabíam habían criat hi anavem y los espatllavam los ous y axís se acabaren, y tot lo crit fou que a Catalunya se acabaren, y fonch molt gran lo dany que donaren a moltas parts, tant per lo grá com per la herba se menjaren per la falta feu per el bestiar.»

MARÍA DE SULTERRA.

UN RECORT DE SANT HILARI

Una comarca tan agre con les Guilleríes, plena de turons, singleres y afraus, mes creuada per un riu tan caudalós com el Ter, amb boscos frondosíssims y prades rialleres, no podía menys de posseir una flora exuberant y rica en novetats científiques. Aixís, efectivament, ho patentisen els pacients treballs de nostres antics y malenguanyats companys, el metge vigatá don Ramón Masferrer, y el farmacéutic olotí D. Estanislau Vayreda, que exploraren aquella regió fins aleshores absolutament desconeguda desde'l punt de vista botánic. La fitografía catalana deu a n'aquests benemérits patricis el descobriment de moltes y ben interessants especies. Molt ha contribuit també a n'aquest coneixament el nostre bon amic, l'ilustrat metge de La Sellera, D. Joaquím Codina, estretament unit per vincles de sang y d'amistat amb la vila de S. Hilari.

Mes tractantse d'una comarca tan abondant en sorpreses, sempre hi resta quelcom pera espigolar amb gran profit, per quin motíu també havem tingut la satisfacció de trovarhi coses de gran interés al resseguir els seus boscos, prats, turons y torrenteres.

D'una d'aquestes preciositats volem parlar avui com a recort y despido pera'l present any, al lectors de L'ESTIUADA.

No's tracta d'una especie que cridi l'atenció per la corpulencia del seu tronc ni la frondositat del seu brancatge. Tampoc les seves flors se distingeixen per la brillantor dels seus colors ni per la suavitat de llurs aromes. Tot lo contrari. Es una planta esbella y gracil, de fulles cendroses y embellutades, de flors petites y blanques, adornades d'estríes purpurines y d'una taqueta groga a la garganta. S'oculta modestament entre mil herbetes bosquetanes, que semblen amagarla amb cura y especial interés de tota mirada indiscreta o profana.

El mestre dels mestres en botánica, l'inmortal Linneus, l'anomená *Euphrasia*, que en grec vol dir goig y alegría, aludint a la seva gentilesa, y també al plaer qu'experimenta qui per medi d'ella gureix dels ulls, contra quines malaltíes ha sigut preconisada.

Perteneix a un género comprensiu d'una soia especie amb algunes varietats en temps de l'eximí Costa; pero en el que estudis mes recents han fet descubrirhi una gran diversitat d'especies, segons pot veures en l'excelent monografía *Gattum Euphrasia*, publicada modernament pel Dr. Wettstein, de l'Universitat de Praga.

L'especie qu'ens ocupa es l'*Euphrasia hirtella* de Jordan, propia de l'Asia central y mitgdia d'Europa, indicada en alguna localitat espanyola, mes completament desconeguda fins avui a Catalunya. Havía sigut vista al Pirineu central pel botánic tolosí Timbal-Lagrave, y per Reverchon, qu'en 1893 la trová al Aragó austral, en la serra de Javalambre, a l'altitut de 2,000 metres.

Y si bé es cert que'ls botánics francesos, Coste en 1906 y Rony en 1908, la citen mes o menys vagament en els Pirineus orientals, cap referencia tenim d'haver sigut trovada per terres catalanes. El 17 d'Agost de 1910 la descubrirem per primer cop a l'altura d'uns 1,200 metres al bell cim de la Gabarra, barrejada amb una altra especie del mateix género y la publicarem en el Butlletí de la «Real Sociedad Española de Historia Natural», formant part de nostre «Notas Fitogeográficas críticas». Mes tant l'any passat com aquest any, l'havem trovada al bosc inmediat a Can Pelleja, aprop

L'Estiuada

Periódic Nacionalista

Sortirá cada divendres durant l' istiu. Redacció y Administració: Carrer de Vic, 9

Any V | Sant Hilari Sacalm, 23 Agost de 1912 | Núm. 57

Per l' estació Meteorológica

Fa poques setmanes que L'ESTIUADA vallensar l'idea d'instalar una estació meteorológica a n'aquesta vila. Dintre la nostra acció pregonament patriótica, hi floreixen com una cosa naturalíssima les paraules ardoroses y veements, pró hi floreix sobretot un esfors colectiu de reconstrucció. La joventut que tant idolatrem no es ni pot esser un indici de faramalla y bullici absolutament buit, l'entusiasme y la fe jovenívola tenen d'anar dirigits cap al be de la colectivitat, cap al travall pacient abnegat y coratjós. Y tot aixó te d'esser en virtut del dever personalíssim de ser útils a l'obra social conjunta y per efecte, si voleu, d'aquell descans moral y d'aquell orgull que sentim després d'haver realisat una obra y d'haverla deixada als actuals o a les generacions venidores.

Es aquet l'ideal y el camí de L'ESTIUADA. Per aixó llensada l'iniciativa, ovirada la necesitat d'una estació meteorológica com a complement dels estudis vilatans que van apareixent a n'aquesta vila, nosaltres ens posarem com a campions pera la realisació de la millora. Al fi y al cap ab l'estació meteorológica no hi veiem la base absolutament precisa pera estudiar, després d'un período de temps, la climatología d'aquesta comarca no hi veiem solsament el medi y fins la sana vanitat de que Sant Hilari contribuis a l'esfors total a la sintesis feconda y colosal que forsosament y unicament te de devenir per efecte de les especialisacions, sinó que ab l'estació adhuc hi vegerem, la satisfacció y el desitj de saber els datos y apunts atmosférics, extrets diariament ab afany incansable. Per el públic també li venía a satisfer una curiositat inmediata; encare a Sant Hilari població d'estiueig tenía més importancia aquesta innovació.

Aixís es com L'ESTIUADA s'arrapá ab la deria de dur l'iniciativa a la realitat y aixís es com tothom la recullí ab amor y se l'apropiá.

L'instalació d'una estació meteorológica a Sant Hilari es un fet. Ab la cantitat recullida qu'en altre lloc apuntem se pot fer una cosa ben regular. Ara sols ens cap donar les gracies a tots els que contribuiren a la soscripció oberta y d'una manera especialíssima a la comissió de senyoretes de la colonia que ab tan dalit y ab tan empenyo reculliren els donatius y contribuiren a l'explendor de la festa del dimars.

—

La Vetllada

Dimars a la nit se va celebrar la vetllada en honor als que contribuíren a l'estació meteorológica. Si volguessim esser breus podríem dir que va ser un éxit formidable com desde moltíssims anys no s'ha vist a Sant Hilari. Y al dir aixó calquem les paraules de tots els qui hi assistiren, cap detall desaborit, cap deficiencia, el public selectíssim, el programa catalanesc, explendit a tot serho.

COMISSIÓ DE SENYORETES

María Monset; María Pólit; Concepció Cusils; María Casas; María Fuster; Agneta Casas; Ventureta Martí; Eularia Casals; Mercé Company; Roseta López; Carme Molist, Pau Rivera y Pepeta Pascual.

Allá a les nou ja va comensar a entrar gent al ampli saló de l'Unió. Aquet estava elegantment adornamentat, ab guirnaldes y flors de totes menes; l'entrada al saló se feia per un corredor rodejat de ramatge y servía de doser al piano una gran bandera catalana que tapava l'alta paret. Pels costats del local hi havien distribuides plantes naturals y altres adornos que confeccionaren les senyoretes. L'efecte total era explendit y elegantíssim; cal aplaudir al artista señor Malla y a la seva germana Eularia pel seu bon gust que quedá demostrat ab la direcció del ornat.

A l'entrada del saló hi havía una comissió de joves de la colonia y de la vila constituits en junta d'obsequis per els que anaven entrant ab la corresponent *Lletra de convit*. A totes les senyoretes se'ls hi entregaba un bonic ramet de flors naturals del qual en penjava una cinta ab els colors nacionals de Catalunya. Les senyoretes de la comissió eren acompanyades en uns seients colocats en lloc preferent, als costats del piano. Aixís entraren les senyoretes Rivera, Casals, Company, Pascual, Fuster, després, la Molist, la Cusils, Lopez, Montset, Polit, Marti y Agneta y María Casas.

El saló s'atapaí de gent. Hi havía gairabé tota la colonia. L'aspecte era encisador com el d'una gran festa y era hermós com l'hermosor de les noies que ab els seus millors vestits relluíen pel local.

El trio executá el primer número del programa.

L'alegría que passa den Morera en mitj d'un gran silenci que s'interrompí al acabar ab un fort aplaudiment. Y vingué e *Recital Lambert* que fou l'éxit merescudíssim de la nit bella.

De les cansons que presentá en Lambert no sabríam pas quina escullí, mentres ab es *Plany* ens feia sentir fonda melangía, ab *Lo qu'et diría* ens sentiam transportats en ple ambient camperol, contrastant també *La Nuvia* delicada página de sentimentalisme ab l'encisadora y deliciosa *Serenada*. Totes foren calurosament aplaudides mereixent esser repetides lo mateix *Cansoneta* y l'expontania *L'orgullosa*. Aquestes cansons que formaban exquisit ramell de flaira catalana foren justament interpretades per la senyora Marsili y senyor Aleu, distingintse notablement en la *Cansoneta* y *Lo que't diría*, Foren acompanyades per el seu autor.

Prometatge, la bella y prou coneguda sardana del mateix autor fou objecte també de perllongats aplausos.

Un dels *clous* de la festa el constituí la *Marina* pera violoncel-lo (y piano) sobre el tema popular *A la vora de la mar* qu' executá el notabilíssim Marius Vergé qui ab delicadíssima dicció ens trasportá per moments a les regions més íntimes y recondites del art diví.

Inútil es dir que la tasca d'en Vergé fou xardorosament aplaudida com l'autor de l'obra en la qual hi pogueren entreveure la marcada tendencia d'en Lambert, en seguí l'aspre camí del género simfónic. Es una obra de debó.

El senyor Serracanta de la colonia va llegir un trevall humorístic sobres l'Observatori Hilarienc. L'Amic Serracanta que tant be tracta el género festiu hi vegé moltes ventatjes ab l'instalació del Observatori De l'estació meteorológica n'ha de venir la prosperitat de Sant Hilari y dels estiuejadors. Tot anirá barato y anirém ab aeroplá. El trevall den Serracanta va fer riure molt a la concurrencia.

En Ximeno va llegir varies adhesions a la festa.

Com a final de la Vetllada va estrenarse *L'Estiuada* sardana que ha compost en Lambert dedicada al nostre periódic. Es un verdader poema musical y una joia que encanta. En Lambert s'hi mostra inspiradíssim. Els curts son enérgics y coratjosos, semblan mostrar el fruit que la terra lleva al instin; l'impresió de melangía dels llarcs ens acorona y ens fa anyorar a les persones volgudes. Tot ella está impregnada d'un caient popular que enamora, vessa un grat sabor de la terra.

No dubtem en afirmar qu'es la millor den Lambert y qu'está destinada a tenir un éxit aclaparant.

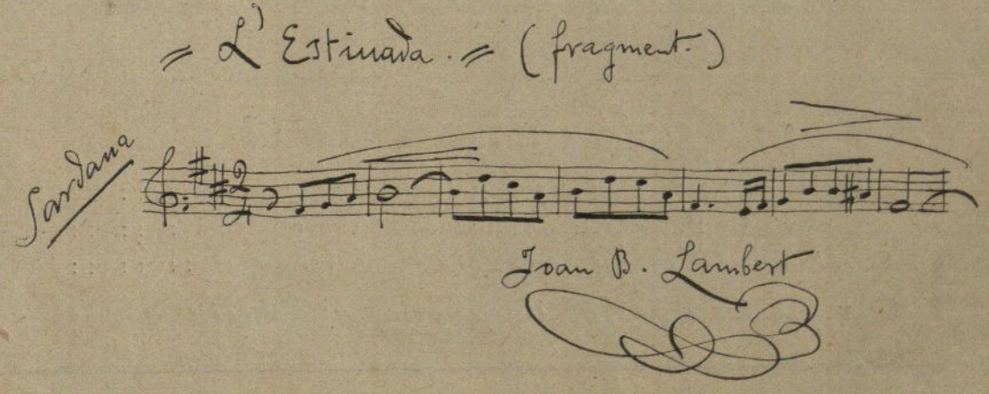
El public l'escoltá ab relligiós silenci tributantli una aixordadora ovació a peu dret qu'es refermá quan un grupo de nens de la colonia y de la vila li feren entrega d'un ram de llorer lligat ab una cinta de seda ab els colors catalans y al demunt l'inscripció L'ESTIUADA *al Mestre Lambert,—Sant Hilari Agost de 1912*.

En Lambert reculli emocionat l'ofrena en la qual hi anava tota l'admiració y l'apreci coral dels redactors d'aquet periódic. La sardana es tingué de repetir essent causa d'una nova ovació.

Després se tocaren alguns balls y sardanes que foren ballats per moltes parelles. Mentrestant els comentaris d'elogi sorgien per tot arreu y les felicitacions se succehien una a l'altre. En Lambert era objecte de fervoroses enhorabones per la part principalíssima que prengué en l'acte, testimoniantli tothom la seva admiració especialment per l'hermosa sardana que ha compost en aquesta vila.

Llista dels que han contribuit a la soscripció

J. Cadevall y Diars, 7 ptas.—Casa Saleta, 50 pts.—Marceli Soler, 15 pts.—J. Ventora y Calvell, 20 pts.—Tadeo Cardona, 15 ptas.—Frederic Culi, 15 ptas.—Jaume Pero, 15 ptas.—Ramón Pernau, 10 pts.—Artur Roche, 15 pts.—Ricart Ramos, 25 ptas.—Pere Vintro, 15 ptas.—Josep Parera, 5 pesetas—Josep Roura, 5 ptas.—Joan Torra, 5 ptas.—Jaume Creus, 5 pts.—Lluis Monset, 5 ptas.—Victor Pi, 5 pts.—Viuda Moragas, 5 pts.—Josep Raventós, 5 ptas.—Gaudenci Malla, 5 pts.—N. Riera, 5 ptas.—Jaume Polit, 5 ptas.—Candi Ciervo, 5 ptas.—B. Galopa y Pera, 5 ptas.—Josep Miquel Rivera, 10 pts.—Ernest Gali, 5 pts.—Miguel Llovera, 5 ptas.—Eularia Casals, 5 ptas.—Joan B. Lambert, 5 pesetas.—Agna de Calpe, 5 pts.—Josep Llobet, 5 pts.—Jaume Sureda, 5 ptas.—Josep Casas, 5 pts.—David Cuyas, 5 pts.—Alexandre Dirat, 10 pts.—Josep López, 5 pts.—Josep Batista, 5 pts.—Miguel Martí, 5 pesetas.—Familia Molist, 10 pts.—Francesch de H. Barata, 10 pts.—Pere Gallardo, 10 pessetas.—Rafel E. Deleter, 5 ptas.—Reverent Pere Sabatés, 10 pesetas.—Carles Papirer, 5 pts.—Joaquím Soldevila, 5 pts.—Félix Feliu, 10 ptas.—Carles Andreu, 3 pts.—Alexandre Puig, 5 pts.—Antoni de Argila,

nostra cultura deixantnos *civilisar* per aquell poble del qual adoptem la llengua.

El léxic es el medi més apte per judicar de l'autenticitat de la vida indígena, de la naturalesa y valor cultural d'aquell que parla. La base de la cultura germánica, árabe, francesa o castellana qu'ha influit en el nostre poble podem coneixerla en la llengua, de la mateixa manera que l'etnografía d'una comarca o d'una regió. Allá on no hi ha una flora alpina, no hi trobarem els noms de les plantes alpines y en un lloc lluny del mar no podem trobarhi un vocabulari de la parla dels pescadors.

A Sant Hilari la vida del *bosquerol* es molt intensa; per això hi son indígenes una multitut de mots sobre'ls *roders*; aquí s'hi troben els *tanys*, la *perxa* y *perxada*, els *bastons*, els *sescles*, la *castanyeda*, la *fusta de botada*, la *samalissa* ab el *samal* y *pal samaler*, el *barril*, *carratell*, *jonedura*, la *duella*, el *palancá* etc. la *solada de castanyes*, el *destallarse'ls pellons* y *l'espellular*. Si a Sant Hilari no abundessin els boscos no tindríen *rabissells*, ni podríen *dollar* o *ensimentar* la perxa serrada, ni ab la *picassa* podríen *picar* el *ciment* dels *costers*, ni tindríen *brins*, ni cap arbre *burat*. Si Sant Hilari no fos un lloc on hi jau sovint la boira baixa aquesta no podría *bromar* les plantes.

En el léxic d'un poble no sols hi podem poarhi l'element étnic sino també l'element vell, arcáic, qu'ha desaparegut dels grans centres y qu'ens revela l'influencia de determinades civilisacions demunt del nostre poble, que sols s'han conservat arrosserats en els llocs on la vida moderna no ha penetrat. Reunint els elements preromans qu'en les diferentes encontrades de Catalunya puguen descubrirse en la llengua, com ho ha fet l'Arqueología, podrá ferse una síntesis de lo que fou la nostra cultura preromana, que va desapareixent més prest qu'els mateixos monuments.

Aquí qu'encara hem pogut veure la *pedra llarga*, pot ser una fita que senyalava'l límit entre dos pobles primitius, sens dupte preromans; encara en la parla hi hem pogut trobarhi mots com *calma* y *calm*, segurament primitius, que serveixen per indicar una plana elevada qu'han donat nom a la vila de Sant Hilari.

El mallorquí coneix un mot tant interessant com *s'estuba* per indicar una cambra especial y calenta de la casa. En indo-europeu l'*estuba* era l'habitació on se reunía la familia. Ab diferenta evolució semántica aquest mot ha sobreviscut encara fins avui, portant una vida raquítica, casi de parásit en la bella exprssió *¡quina estuba que fa!* per ¡quina calor que fa! qu'hem sentit per primera vegada aquí.

L'estret horitzó d'un home que no s'ha mogut mai de la vila no restreny la claretat d'idees y la fina distinció de matissos que conceptes gairebé idéntics ens presenten al esprit: la *pinya* de *pi pinyer* es una *pinya* y la del pi bort es una *pinyoca*; un tronc groixut com la cuixa es un *bri* y si es més gros es un *buscall*; les abelles dintre'l rusc formen un *abey* y si son fora, un *exam*: l'*enterrar* serveix per les persones y'l *colgar* pels animals; el *cap* es la part superior del cos, la *closca* es la part cuberta del cabells, la *testa* es pels caps de mort, el *cap de mort* es per la carbassa vuida ab llum a dintre, pero les agulles poden tenir *cap* y els alls *cabessa*.

A tota una série de consideracions ens portarien els mots tant interessants com *aulet* (bosc d'alzines), *regar axambre* (regar a l'estesa), el *rampinar* y *sayinar* dels cavalls; el *xenguer* del jou y del *carrabistell* dels bous, el *runyir* dels porcs, l'*escluppó* (esquella grossa), el *gat marc* (gat salvatje) y la *carbassuda* (cap gros); *noya de serp* (la lliseta); el *fasell* (cul de rusc); el *bagó* (burinot); el *jup*, la *sema del arbre*, el *papiol* (buriol); l'*esmunyir* cogula, el *desflorir* de les flors, la costum jurídica de la *tersa* contribució; o la tradició mitjeval dels romiatjes a San Jaume de Galicia en el *carrer de Sant Jaume*. A'més el léxic de Sant Hilari, ab son caráter indígena, proporciona molts elements per contribuir a la solució de problemes de romanística en general y en relació a la nostra parla en especial. Entre'ls molts problemes nous qu' hem trobat, un ens ha interessat especialment. Els mots, com els homes, tenen dret a la vida y coneixen la lluita per l'existencia; més, es una llei a la que estan subjectes. Al demanar el vocabulari de la vinya a nostre subjecte En Lluís Blanch, a la pregunta el *cep* va contestarnos el *serment*; y per *serment* va respondrens *mallol*; aquestes respostes ens intrigaren y desseguida'ns demanavem, quín podía haver sigut l'enemic d'aquesta planta tan benfactora y d'un suc tant estimat. El buscarem a la presó y no li trobarem (a Sant Hilari es tancada y no hi viu ningu); el *cep* havía sigut un instrument de tortura; tampoc va saberne res la trampa qu'aquí es la *ratera* y qu'en alguns llocs com Mallorca se diu el *cep*, segurament escapat de la presó (?); inutilment el cassarem pel camp immens del léxic un parell de díes sense trobarli'l rastre. Al preguntar el vocabulari dels cassadors trobarem el *cep* a la culata de l'escopeta, molt aprop de la mort: la culata se nomena *cep*. Si'l mot *culata* arrecona'l *cep* en aquest significat y no rebrota en la vinya ben aviat aquest mot desapareixerá de Sant Hilari. En aquesta vila si'l *cep* no fos la *culata* la *serment* no podría esser el *cep*, ni'l *mallol* la *serment*.

*
* *

L'estada d'una setmana en un lloc no es suficient per ferse cárrec del seu parlar. Per recullir tot el material qu'aquesta vila pot proporcionar per fer l'historia integral de la cultura de la nostra terra, que's el DICCIONARI DE LA LLENGUA CATALANA, es necessari ésser fill de la mateixa vila. Per fer aquesta replega aquí a Sant Hilari ja fa temps que s'en ha encarregat y colabora l'ilustrat sacerdot y'l millor coneixedor de les coses de Les Guilleríes Mn. Ignasi Rovira ajudantli a tant patriótica tasca'l distingit y ilustrat jove Dn. Frederic Culi. Aprofitem aquesta ocasió per remerciar als esmentats senyors la bona acullida qu'ens han dispensat y l'amabilitat ab qu'ens han proporcionat tots els medis perque la nostra curta estada en aquesta vila'ns fos ben agradable y profitosa.

P. BARNILS.—A. GRIERA.

Sant Hilari Sacalm, 15 d'Agost 1912.
Posada de can «Magí»

■—■—■

Sant Hilari en el temps vell

III

Notes

L'any 1856 comensaren les obres d'engrandiment de l'Iglesia, cambiantse l'entrada que com tenim dit era pel fossar, per la qu'actualment existeix. Es feren les capelles de la Puríssima y del Roser juntament am les de Sant Josep y Sant Anton, es cambiá la Sagristía qu'era en el lloc qu'avui son fonts baptismals, am la sagristía nova s'ocupá part de la Rectoría, y per indempnisar a n'el Sr. Rector del tros qu'am la nova sagristía se li ocupava, se li construí el segon pis que mirava al barri y s'aterrá la volta quals obres costaren dos mil siscents duros. Aquestes obres s'acabaren en 1857.

Al desembre de 1868 es comprá a Agustí Farriols de Vic, una de les campanes xiques que pesa dos quintars, es feu cambi amb una de vella qu'era trencada y costá 47 duros.

Al agost de 1869 fou construida en Vic per Miquel Forcada la campana mitjana, que pesa 12 quintars, dos arrobes, se li doná la vella y costá de compra 114 duros. Va ser benehída el día 8 de setembre del mateix any. En el mateix mes de setembre de 1869 es trasladaren els altars del Roser y Sant Joan a n'el lloc qu'actualment ocupen. Aquest darrer fou manat construir de vell nou fa pocs anys, per l'Ecm. Sr. don JosepMaria de Palleja de Bassa y de Saleta, marqués de Montsolis. Al esser colocats es dauraren els dos altars, y costá el primer 140 duros y el segon 24 duros. A la capella principal o ninxo del altar de Sant Joan hi habíen colocats Sant Joan Apostol y Sant Joan Baptista.

El dia 15 d'octubre del mateix any 1869 es comensaren les obres del campanar que acabaren en 1870 y en aquest any s'acabá també el frontís o fatxada.

El 8 de janer de 1871 es pujaren y colocaren les campanes, estrenantse el día 13 del mateix mes, vigilia de Sant Hilari. La pedra picada del campanar es tragué tota del quintar de can Roca, y els pagesos d'aquesta parroquia la portaren tota de franc.

La volta del Chor es construhí en 1871, y al 12 d'agost del mateix any es colocá el relotje que construiren els germans Joan y Climent Romeu, farrers de Olost, costá 136 duros, y li donaren el vell qu'era completament inútil. La barana del Chor y les portes de les fonts baptismals foren construides per l'actual Manyá de Caldas de Malavella, célebre per haber estat encarregat d'els tallers d'armería de la vila d'Olot, durant la darrera guerra carlina, y per haber construit el primer canó d'artillería qu' usaren els carlins que tant magistralment descriu el malaguanyat Vayreda en els seus «Recorts de la darrera carlinada». Es colocaren en 1872.

En 1871 es dauraren els altars de la Puríssima, que costá 64 duros, el de Sant Isidre 152 y el de Sant Antoni 48 duros.

Entre jornals de manobre, mestre y fuster s'en hi emplearen 2879.

El dia 19 d'agost de 1876 es colocá l'imatje de Sant Josep en l'altar de Sant Sebastiá.

El dia 24 d'abril de 1878 es comensaren les obres de la capella del sagrament y es conclogueren el 8 d'octubre del mateix any. El dia 13 fou benehida y despres de la Missa major s'hi portá Nostramo, que alabat sía per sempre, en professó. La construcció d'aquesta capella costá 964 duros.

A fins fa pocs any durant l'Octava del Corpus Christi es cantaven Completes y es feia diariament una professó amb el Santissim. El dia de cap d'Octava es feya com actualment la professó per la plassa de Dalt. La Festivitat del Corpus havía revestit gran solemnitat anys enrera, lo mateix que la diada del Cor de Jesus y Concepció de María Santíssima en el segle XVIII. En tenim alguns documents que, si a Deu plau, els donarem a conexer a n'els lectors de L'ESTIUADA.

L'iglesia de Sant Hilari possehía un bellíssim monument pels dies del dijous y divendres Sants, que fou sustituit per la freda y desmantelada escalinata actual per el rector que fou d'aquesta vila D. Josep Ausió. A n'el mateix es deuen el pintat de l' iglesia, el daurat de l'altar major y el fí enrajolat de la mateixa. Cambiá també de nou la teulada, y construí la Rectoría.

Durant el temps del Dr. Serra, avui canonge de de la Seu d'Urgell, es robá el Sagrari de la capella del Sagrament el qual fou trovat sense el Copó, am les partícules vessades dintre, en el cobert de la rajolería d'en Panxa, per l'apreciat metje d'aquesta vila D. Jaume Pernau. El sagrari fou restituit a l'Iglesia en solemne professó, a la qu'hi acudí tot el poble.

MARIA DE SULTERRA.

■—■—■

Hilarienca

ESTIUEJADORS POPULARS

En Albert Bastardas

Baix d'estatura; posat seriós; afable de tracte; senzill de costums; es nostre biografiat un verdader *personatje*...

Pocs son els que tan joves com éll, hagin ocupat un lloc preeminent. El senyor Bastardas ha sigut alcalde de Barcelona, y per aqueixa circunstancia es conegut de tothom. Fou un alcalde popular y un ciutadá model.

Me consta qu'és un bon fill, un carinyós espós y un excelent pare de familia.

Es advocat de talla, pro, incapás de defensar un mal plet.

Escriu articles en varis diaris, ab istil propi y convincent. Es un colaborador de L'ESTIUADA.

A voltes fa discursos carregats de sana doctrina democrática.

Pocs anys fa que istiueja a Sant Hilari. Li agrada aquesta vila excesivament, y perllonga la seva estada, tant com li permeten els asumptos del seu bufet.

Aquí tothom el distingeix y respecte. Ell se franqueja y comunica ab tota la colonia y gent de la vila.

Actualment té una prefencia. Dedica la major part del dia als seus fills. A tot arreu se'ls emporta y juga y's diverteix ab ells.

—

En Victor Pí

Es el senyor més elegant y perfumat de la colonia. Ningú com ell poseeix tants trajes. Cap senyora l'aventatja en lluhir. Molts el creuen un *termómetro* ambulant. Té un vestit per cada *temperatura*. La més petita oscilació admosférica, se coneix ab la indumentaria del senyor Pí.

Ne té un verdader assortit de variats y vistosos. Un competidor tenía y aquest va morir. Era l'Eduard VII rey d'Anglaterra, model de *chic* y elegancia.

Es aixerit, alegre, campetxano y amic del bon humor.

Es agut, ocurrent, xistós y celebra les seves xirigotes y les dels amics ab franques y sonores riallades.

El distreuen molt els *putxinel·lis* de cal Xicus.

Te una ilustració refinada. Es tant simpátic y obsequiós ab les senyores y amics que ab ell alternan, qu'ha arribat a formar una *penya*, coneguda ab el nom de Colonia Pí.

Potser es l'estiuejador que té més nebodes.

Se li atribueixen aficions nocturnes Alguna nit se l'ha vist ab un fanal encés. No se sap si va a buscar cargols, o a cassar granotes. No falta qui creu que es un corredor, sense sou, de can Ximeno.

Es un jugador temible de *xapó*. En el Tívoli, fan rotllo els seus admiradors y li aplaudeixen les jugades *estratégiques*.

Fraseja el castellá com els *mambissos*. Es la influencia de codejarse ab els *cubans*.

Está enamorat y propaga les excelencies de les aigues y clima de Sant Hilari.

PERE SERRACANTA.

■—■—■

Notes comarcals

Sta. Coloma de Farnés.—La comissió de festes está trevallant d'una manera extraordinaria per redactar el programa de la vinenta festa major; per are s'ha acordat fer moltes coses, hi ha grans projectes, jo no vull anunciar de moment res per no tenir de rectificar, sols diré que s'ha resolt per are no fer venir cap aereoplá pro poden estar segurs que hi haurá *repique general de campanas*.

S'estan acabant de montar els aparells de desinfecció que son de lo més perfecte, per lo qual felicitém a la comissió organizadora.

— En les seves posessions del Bagís s'hi trova la distingida familia Esteve y les seves carinyoses filles a qui desitjem de bon cor els hi sigui agradable l'estada

— Hem tingut el gust de veure el plan de la presó y Jutjat: está admirablement repartit y de bon gust ara sols falta qu'es tiri avant de lo qual no'n dubtem.

— S'ha dictat auto de procesament en la causa que s'instrueix sobres atentat a la salut pública per l'expedició d'ous coberots contra Anton Masferrer (a) Jule.

— El nostre bon amic Marti Sureda ha sigut aprovat en les primeres oposicions al cos de correus. El felicitem.

— Els del Niu Tranquil continuen fent cada ball que dona gust.

— Seria convenient que algú de la casa grant es prengués un poc d'interés a fi de lograr que d'una vegada s'arreglin els llums de la Plassa, ja que de la manera que están fá molt lleig y demostra un abandon per part dels que dehuen cuidarse del ornat public; després tots els carrers sobretot el de Vall estant intransitables, tant es aixís que s'han de fer *equilibris* per no dislocarse un peu y això de que no's pugui posar los *peus plans*, senyor Alcalde es molt dolorós.

—

Homenatje al Doctor Carulla

Viladrau. — Ab l' esclat de la alegria que perdura, airosament moguts y altament entusiasmats, acudiren el poble y estiuejants de la Colonia a celebrar la festa d' homenatje que Viladrau rendí al Doctor Carulla el día 15 del corrent mes d' Agost ab motiu de ferse la inauguració oficial de la plassa dedicada a tant bon patrici.

Sortint de la Casa Comunal les Autoritats locals se dirigiren a casa del homenatjat per acompanyarlo desd' allí al punt preparat, o siga la plassa aont hi havía aixecada una tribuna que debían ocupar la presidencia y Comisió nomenada per portar a cap l' acte.

Una vegada colocats els concurrents an els sitials respectius, l' alcalde obrí la festa donant la paraula al secretari del Ajuntament pera que se servís llegir l' acta en la que constan les raons que motivaren la dedicatoria.

Després de llegida l' acta s' aixecá l' alcalde que pronunciá un parlament endressat a probar lo molt mereixedor que era el Doctor Carulla, de que Viladrau se recordés d' ell y perpetués el seu nom pera que 'n tinguessin bon esment les generacions futures.

Prová lo molt que 'l Doctor Carulla havía fet pel poble en general y per molts del poble en particular y lo molt que está fent per uns y altres mercés al grat apassionament que ell te per aquest nostre poble.

Saludá després al poble y colonia remerciantlos per la concurrencia al acte ab quina presencia donaren més esplendidesa a la festa.

Després dels aplaudiments y al correr el